

УДК 811.161.2'272:070

Н. М. Малюга*к. філол. н., доц., доц. кафедри української мови
Криворізький державний педагогічний університет***УКРАЇНСЬКЕ ІНФОРМАЦІЙНЕ СУСПІЛЬСТВО:
СВОБОДА СЛОВА ЧИ СЛОВЕСНА СВАВОЛЯ?****UKRAINIAN INFORMATION SOCIETY:
FREEDOM OF SPEECH OR VERBAL DESPOTISM?**

Ідеться про порушення основних принципів журналістської діяльності (збалансованості та неупередженості подачі інформації), наголошено на потребі дотримання професійних та етичних стандартів представниками ЗМІ. Запропоновано рекомендації щодо зняття інформаційної напруги в кризові періоди.

Ключові слова: український інформаційний простір, інформаційні та комунікативні технології, свобода слова, журналістська етика.

The publication deals about violation of the basic principles of journalistic activity (balance and impartiality of information presentation), the need for compliance with professional and ethical standards by the media are emphasized. Recommendation for relieving information stress in time of crisis are offered.

Key words: Ukrainian information space, information and communication technologies, freedom of speech, journalistic ethics.

Нова роль інформації у структурі суспільства сформувала майже необмежені можливості для застосування інформаційних і комунікативних технологій. ЗМІ виступають у вторинній ролі щодо створення інформаційного продукту, первинну роль виконує політична сила, яка надає певній події статусу небезпечної, визначає її характер як загрозливий.

Український інформаційний простір продукує й підтримує боротьбу міфологій; журналістські кампанії проводяться на підставі заздалегідь випрацьованих позицій і спеціальних інтересів; засоби масової інформації експлуатують якість або зміст повідомлень чи міркувань задля збільшення кількості читачів і, відповідно, прибутків.

Ситуація з розвитком свободи слова в Україні є об'єктом моніторингу вітчизняних та міжнародних організацій, серед яких найбільш зніаними є “Репортери без кордонів” та Freedom House. Організація “Репортери без кордонів” (Reporters sans frontières) дала цьогоріч Україні оцінку в 32,52 бала – на 0,06 більше, ніж попереднього року (опубліковано 21 квітня 2020 р.). Зростання показника означає погіршення стану: від 0 до 15 балів – становище з засобами інформації у країні “добре”, від 15,01 до 25 балів – “задовільне”, від 25,01 до 35 балів – “проблематичне”, від 35,01 до 55 балів – “складне”, від 55,01 до 100 балів – “дуже серйозне”.

Індекс свободи преси розраховують за такими параметрами: плюралізм думок, представлених у ЗМІ; незалежність засобів інформації від джерел політичного, урядового, бізнесового і релігійного впливу; загальне середовище, у якому діють ЗМІ, і рівень самоцензури; законодавство, яке регулює діяльність ЗМІ; прозорість урядових і владних інституцій і те, як вона впливає на подачу новин та інформації; рівень інфраструктури, якою користуються ЗМІ; дані про зловживання і насильство проти журналістів і працівників ЗМІ.

Пандемія коронавірусного захворювання лише посилила системну кризу, що загрожує праву на отримання незалежної та надійної інформації. Зокрема, з відкритих джерел українському читачеві повідомляють: “Україна увійшла до топ-100 країн за рівнем свободи слова” (112. ua); “Індекс свободи преси: Україна піднялася на шість позицій” (armyinform.com.ua). Дійсно, у 2019 році Україна посідала 102 позицію, однак говорити про “топ-100”, коли обирають із менше, ніж 200, вважаємо некоректним. У суспільстві, де запуснені процеси інфантилізації, це маніпулювання свідомістю. Задля об'єктивності оцінки реальної ситуації наведемо дані Індексу свободи преси [2] групи країн із показником від 32,0 до 33,0 (станом на 2020 рік).

країна	2020		2019		2018	
	показник	позиція	показник	позиція	показник	позиція
Гвінея-Бісау	32,06	094	30,95	089	30,09	083
Ліберія	32,25	095	31,49	093	30,33	089
Україна	32,52	096	32,46	102	31,16	101
Мавританія	32,54	097	31,65	094	29,09	072
Екватор	32,62	098	31,88	097	30,56	092
Ефіопія	32,82	099	35,11	110	50,17	150
Парагвай	32,97	100	32,40	099	33,32	107

Насправді Україні за орієнтир варто взяти динаміку Ефіопії (150 позиція в рейтингу 2018 року, 110 – 2019 року та 99 – 2020 року). Звісно, представники вітчизняних ЗМІ пам'ятають і гірші часи: 2011 року індекс свободи преси становив 46,83 (131 місце в рейтингу), а 2012 року – 54,00 (116 місце) [2]. Причиново-наслідкові зв'язки кризи політичної системи і свободи преси є очевидними.

Більшість ЗМІ в Україні перебуває в приватній власності, їх контролює вузьке коло заможних людей. Цілком закономірно, що власники ЗМІ використовують свій інформаційний ресурс для забезпечення особистих інтересів. Найпотужніші ЗМІ належать до концернів, здатних нав'язувати свої інтереси та цінності, власні “правила гри” іншим учасникам інформаційного простору [1, с. 144].

В ефірі програми “HARD з Влащенко” (від 17.12.19) на телеканалі ZIK журналіст і продюсер Юрій Молчанов заявив, що абсолютної свободи слова не існує, оскільки є власники медіа, є власники капіталів, на які функціонують медіа, тож нині, у сучасному цифровому медійному світі, головним мірилом, головним обмежувачем стає внутрішня відповідальність людини.

Після того як Національна рада з питань телебачення і радіомовлення більшістю голосів призначила перевірку телеканалу “Прямий” через некоректні та емоційно невірноважені висловлювання гостя студії на адресу Президента України, один із членів цієї ради в ефірі названого каналу (11.01.20) висловив свою позицію: “Це дуже дивно. Тому

що всі попередні чотири роки я працював в умовах, коли з більшості телеканалів лилася критика чинного президента, на той момент це був п'ятий президент України Петро Порошенко. Критика, яка дуже часто була емоційною, неконструктивною, яка мала формулювання доволі девіантні. Тобто це було неприйнятно. <...> Але такі висловлювання лунали з ефіру впродовж останніх років. І національна рада жодним чином ніколи не реагувала і не намагалася захистити Петра Порошенка від будь-якої критики, від будь-якої заяви <...> ми не можемо бути адвокатами публічної особи”.

Інформація діє на читачів сильніше тоді, коли в них більше внутрішньої готовності прийняти її. Якщо цієї готовності немає, то, за теорією когнітивного дисонансу, споживачі медійного продукту або відмовляють у довірі джерелу інформації, або просто блокують її, використовуючи солідніші, надійніші джерела. Наприклад, у стрічці новин на сайті ukr.net від 10 жовтня 2019 р. розміщено такі заголовки інформаційних матеріалів (правопис авторів збережено):

09:54 На пресс-марафон Зеленского **собрали** более 300 журналистов

10:05 На пресконференцію Зеленського **прийде** понад 300 журналістів

11:45 На пресмарафон до Зеленського **зголосилися** понад 300 журналістів

12:22 На пресс-марафон к Зеленскому **попросились** 500 журналистов

Тональність російськомовного заголовка (часовий проміжок – 2,5 години) різко змінюється: від “собрали” (між рядків слід читати, що організатори заходу доклали зусиль, щоб на ньому були присутні представники великої кількості видань) до “попросились” (ініціатива начебто йде від журналістів, відтак функція організаторів стає незрозумілою, оскільки це не родинне свято й не приватна вечірка); на таких заходах за участю перших осіб держави відповідні служби перевіряють усіх акредитованих, отже, “приріст” у 200 журналістів – свідома

брехня. В українськомовних заголовках уживання слів “прийде” (констатація наміру відвідати захід) та “зголосилися” (відповідь згодою на запрошення) не створює негативного ефекту, не принижує престижу професії журналіста. Як бачимо, засоби інформації так само поляризовані, як і решта українського суспільства. Зіткнення думок, переконань, вектори яких спрямовані в протилежні сторони, стає основним інформаційним конфліктом в інформаційному полі. Загострюється проблема моральності міркувань журналіста.

За даними звіту Human Rights Watch за 2019 рік, в Україні серед сфер діяльності найбільше порушень зафіксовано в журналістській роботі: середовище для ЗМІ залишається небезпечним, права журналістів порушують, їм перешкоджають у роботі, обмежують доступ на офіційні заходи, має місце пошкодження техніки, а самі журналісти отримують погрози. Зафіксовано щонайменше 11 випадків побиття журналістів, одного журналіста вбили. Однак це не є підставою для порушення основних принципів журналістської діяльності (збалансованості та неупередженості подачі інформації) в українському інформаційному просторі, представники ЗМІ мають дотримуватися професійних та етичних стандартів, виконувати вимогу достовірності інформації, її неупередженого подання.

Нині назріла потреба здійснювати моніторинг мови ЗМІ, щороку публікувати дослідження фахівців, зроблені постфактум, про достовірність поширюваної інформації. Це слугуватиме показником довіри, який громадянин зможе використовувати як підказку щодо етичного стандарту, досягнутого кожним окремим засобом масової інформації чи навіть кожним окремим журналістом.

Література

1. Підкуркова І. В. Рівень свободи преси як показник розвиненості демократії. *Вісник Національного юридичного університету імені Ярослава Мудрого*. 2019. № 2 (41). С. 142–151.

2. The World Press_Freedom_Index. URL : <https://rsf.org/en/world-press-freedom-index>